Forskningsrådet

Programplan 2009–2018

Program

Norsk utdanningsforskning fram mot 2020 – UTDANNING2020

Programplan for

Utdanning 2020
Norsk utdanningsforskning fram mot 2020

(2009-2018)

Norges forskningsråd
Stensberggata 26
Postboks 2700 St. Hanshaugen
N0-0131 Oslo

Telefon +47 22 03 70 00
Telefaks +47 22 03 70 01
post@forskningsradet.no
www.forskningsradet.no/utdanning

Utgiver:
© Norges forskningsråd
Norsk utdanningsforskning fram mot 2020
– UTDANNING2020

Omslagsdesign: Design et cetera AS
Foto: Shutterstock
Trykk: Norges forskningsråd
Opplag: 200

Februar 2009

ISBN 978-82-12-02644-5 (trykk)
ISBN 978-82-12-02645-2 (pdf)

Forord

Utdanningssektoren er en sentral del av velferdssamfunnet. Det vi lærer i barnehage, skole, opplærings- og utdanningsinstitusjoner er med på å forme oss som individer og det legger et viktig grunnlag for framtidens arbeids- og næringsliv. Forskningsbasert kunnskap er av avgjørende betydning for at utdanningssektoren skal kunne utvikle seg videre som et bærende element for et moderne kunnskapssamfunn. Programmet *Utdanning 2020* er i tråd med dette et handlingsrettet forskningsprogram som skal bidra med forskning relevant for utdanningssektoren – det være seg politikere, forvaltningsapparat, skole og barnehageeiere eller lærere. Programmet finansieres av Kunnskapsdepartementet og vil gå over ti år. Programplanen skisserer en fler- og tverrfaglig forskningssatsing innen fire bredt anlagte temaområder med relevans for utdanningssektoren og grenseflatene til andre sektorer.

Programplanen er utviklet av en bredt sammensatt programplankomité i perioden mai til oktober 2008 og ble i desember godkjent av Divisjonsstyret for store satsinger. Plankomiteens forslag ble bearbeidet på enkelte punkter som følge av innspill fra Kunnskapsdepartementet og diskusjoner i divisjonsstyret i forkant av det endelige vedtaket i divisjonsstyret. Planutvalget har hatt en viktig oppgave og utviklet en god programplan på et krevende og bredt felt.

Oslo, desember 2008

Anne Kjersti Fahlvik
Direktør
Divisjon for store satsinger

1 Sammendrag 5
2 Bakgrunn og premisser 6
2.1 Bakgrunn 6
2.2 Utfordringer og sentrale premisser 7
2.3 Innretning og profil 8
3 Perspektiver og utfordringer 10
4 Programmets mål 13
4.1 Hovedmål 13
4.2 Delmål 13
5 Forskningstemaer 14
A. Utdanningens mål, innhold, undervisnings- og arbeidsmåter 14
B. Vurderingsformer, læringsprosesser og læringsutbytte 15
C. Styring, ledelse og organisering av og i utdanningsinstitusjoner 16
D. Utdanning og samfunn 17
6 Strategiske prioriteringer 19
6.1 Varierte og fokuserte virkemidler og støtteformer 19
6.2 Internasjonalisering 20
6.3 Databaser 20
7 Kunnskapsdeling og formidling 22
7.1 Vitenskapelig publisering og formidling 22
7.2 Allmenn og brukerrettet formidling 22
7.3 Programseminarer og konferanser 23
7.4 Etablering av et kunnskapssenter 23
8 Organisering 24
8.1 Programstyre og administrasjon 24
8.2 Forskningsleder 24
8.3 Kontakt med andre forskningsprogrammer 25
8.4 Utlysning og søknadsbehandling 25
9 Tidsplan og finansiering 25
10 Suksesskriterier, resultatmål og resultatindikatorer 26

1 Sammendrag

Denne programplanen angir mål og prioriteringer for et nytt, langsiktig utdanningsforskningsprogram som skal løpe fra 2008 - 2018. *Utdanning 2020* etterfølger programmet *Kunnskap, utdanning og læring (KUL)* (2003-2007) og løper parallelt med programmet *Praksisrettet FoU for barnehage, grunnopplæring og lærerutdanning (PraksisFoU)* (2006-2010). I likhet med disse to programmene er *Utdanning 2020* finansiert av Kunnskapsdepartementet.

Programprofilen for *Utdanning 2020* er valgt med utgangspunkt i de utfordringer som norsk utdanningssektor og utdanningsforskning står overfor. Utfordringene for sektoren må sees i lys av de globaliseringsprosesser Norge er del av og kravene som stilles til utdanning i dagens kunnskapssamfunn. Forventningene til utdanningssektoren er høye, og behovet for forskning med betydning og relevans for sektoren er stort.

Norsk utdanning har mange kvaliteter, og er et viktig virkemiddel for sosial utjevning. Samtidig viser forskningsresultater at sosial bakgrunn er av stor betydning for utdanningsvalg, prestasjoner og deltakelse i samfunns- og arbeidsliv. Det brukes store ressurser på utdanning, men internasjonale komparative undersøkelser viser at norske barn og ungdommer presterer under gjennomsnittet i grunnleggende ferdigheter som lesing, naturfag og matematikk. Vi har også stort frafall i videregående opplæring. Generelt er det mye som tyder på at det er et uutnyttet potensiale for resultatforbedringer i det norske utdanningssystemet. For å realisere dette potensialet trenger vi mer kunnskap om hva som har betydning for resultat-oppnåelsen i sektoren − hva som øker læringsutbyttet i vid forstand. Oppmerksomheten må derfor rettes mot praksisfeltets og forskningens kvalitet og relevans.

Utdanningssektoren er stor og byr på mange og varierte problemstillinger, også knyttet til forhold utenfor utdanningsinstitusjonene. En slik bredde fordrer forskningsbidrag fra mange fag og fagområder, også tverrfaglige tilnærminger.

Forskningsprogrammet åpner for forskningsprosjekter innenfor følgende fire bredt anlagte tema:

A. Utdanningens mål, innhold, undervisnings- og arbeidsmåter
B. Vurderingsformer, læringsprosesser og læringsutbytte i utdanningene
C. Styring, ledelse og organisering av utdannings- og forskningsinstitusjoner
D. Utdanning og samfunn

Norsk utdanningsforskning står overfor store utfordringer. Diverse utredninger og evalueringer gjennom de senere år viser at forskningsfeltet er fragmentert, preget av varierende kvalitet, svak internasjonalisering og mangel på rekruttering på alle nivåer innenfor akademia. Det er derfor en hovedmålsetting for dette programmet å bidra til et løft for norsk utdanningsforskning ved å forene hensyn om å fremme forskning av høy vitenskapelig kvalitet som samtidig kan tjene som kunnskapsunderlag for praksis, forvaltning, profesjonsutdanning og profesjonsutøvelse. Programmet vil i denne sammenheng også legge sterk vekt på å iverksette hensiktsmessige tiltak for kunnskapsdeling og formidling.

2 Bakgrunn og premisser

2.1 Bakgrunn

Kunnskapsdepartementet har de siste årene styrket satsingen på utdanningsforskning, blant annet gjennom å finansiere ulike programmer i Forskningsrådet.[1] Som ledd i det videre arbeidet med å utvikle bredden og kvaliteten i norsk utdanningsforskning har departementet bedt Norges forskningsråd om å planlegge, implementere og gjennomføre et nytt, langsiktig forskningsprogram for perioden 2008-2018.[2] Denne programsatsingen er ett av flere virkemidler som KD nå tar i bruk for å styrke norsk utdanningsforskning[3].

Programplanen angir mål, prioriteringer og virkemidler for det nye programmet, *Utdanning 2020,* som følger opp og kan ses som en videreutvikling av det nylig avsluttete forskningsprogrammet *Kunnskap, utdanning og læring (KUL*) (2003-2007). *Utdanning 2020* vil de første årene gå parallelt med programmet *Praksisrettet FoU for barnehage, grunnopplæring og lærerutdanning (PraksisFoU)* (2006-2010). Det er en forutsetning for anbefalingene i denne programplanen at man, i god tid før *PraksisFoU* utløper, avklarer om programmet skal videreføres og eventuelt samordnes med *Utdanning 2020*. Dette må også sees i lys av at departementet har bedt Forskningsrådet arbeide for å synliggjøre utdanningsforskning som et samlet forskningsområde.

Som forskningsfelt forstås utdanning som et flerfaglig område som inkluderer ulike forskningsdisipliner, forskningstradisjoner og forskningsmiljøer. Utdanningsforskningen retter oppmerksomheten mot utdanningens forutsetninger og mål, organisering og tilrettelegging, resultater og konsekvenser. Programmets ambisjon er å bidra til økt kvalitet i utdanningsforskningen ved å støtte internasjonalt orienterte og robuste forskningsmiljøer. Det legges til rette for tverrfaglige tilnærminger, systematisk kunnskapsakkumulering og langsiktig oppbygging av kunnskap.

Departementets oppdragsbrev, og de bakgrunnsdokumenter det viser til, danner et viktig premissgrunnlag for programplanen.[4] I tillegg bygger planen på følgende hovedmål i Forskningsrådets strategi fram mot 2010, *Forskning flytter grenser*:

- bedre kvaliteten i norsk forskning
- styrke dialogen mellom forskning og samfunn
- styrke internasjonaliseringen av norsk forskning
- ta bedre vare på talentene
- stimulere til mer forskning for innovasjon

Disse målene samsvarer godt med planutvalgets intensjoner for det nye programmet, med KDs oppdragsbrev og også med de utfordringer som er påpekt i evalueringen av norsk

[1] *Kunnskap, utdanning og læring – KUL* (2003-2007), *Praksisrettet FoU for barnehage, grunnopplæring og lærerutdanning – PraksisFoU* (2006-2010), *Strategiske høgskoleprosjekter – SHP* (2003 – 2010), *Virkemidler for regional FoU og innovasjon (VRI)* og *Mobilisering av FoU-relatert innovasjon (MOBI).*

[2] Jfr. St.prp.nr.1 (2007-2008) samt brev fra Kunnskapsdepartementet til Forskningsrådet av 14.januar og 14. mars 2008.

[3] Kunnskapsdepartementet har lagt fram en strategi for utdanningsforskning i forbindelse med St. prp. nr 1 (2008-2009).

[4] NIFU STEP rapport 15/2007a: *Utdanningsforskning. Fagdepartementets sektoransvar*, NIFU STEP rapport 32/2007 b: *Kartlegging av norsk utdanningsforskning*, Rambøll Management (2007) *Norsk utdanningsforskning – en systemutredning*.

pedagogisk forskning og oppfølgingsutvalgets anbefalinger.[5] Retningslinjer for programsatsinger i Forskningsrådet, samt Rådets styrende prinsipper og prioriteringer når det gjelder prosjektorganisering og virkemiddelbruk, er også lagt til grunn ved utforming av programplanen.

2.2 Utfordringer og sentrale premisser

Norsk utdanningssektor og norsk utdanningsforskning står overfor store utfordringer. Oppgaven for et nytt, langsiktig forskningsprogram blir derfor i best mulig grad å forene sentrale utfordringer for sektoren med utfordringer for forskningen slik at programsatsingen kan bidra til et løft både for sektoren og for forskningen.

I sitt oppdragsbrev peker departementet på tre hovedutfordringer som utgangspunkt for at man nå vil styrke innsatsen for utdanningsforskning:

- Behovet for å styrke utdanningsforskning som et fler- og tverrfaglig forskningsfelt
- Behovet for å øke den vitenskapelige kvaliteten i norsk utdanningsforskning
- Behovet for å styrke kunnskapsgrunnlaget for praksis og for policybeslutninger

Disse utfordringene er retningsgivende for det nye programmet, og kan til en viss grad stå i et spenningsforhold til hverandre.

Fler- og tverrfaglighet
Utdanningssektoren er stor, sammensatt og i vekst. For å videreutvikle sektorens samlede kunnskapsbase er det nødvendig å stimulere til forskningsbidrag fra ulike fagområder og tverrfaglige tilnærminger. *Utdanningsforskning* betegner, i tråd med dette, et forskningsfelt som favner all tematikk som angår utdanning og som retter oppmerksomheten mot utdanningens forutsetninger og mål, organisering og arbeidsmåter, resultater og virkninger. *Utdanningsvitenskap,* som omfatter pedagogikk, spesialpedagogikk og fagdidaktikk, utgjør et sentralt disiplinområde innenfor utdanningsforskning, men utdanningsforskning omfatter også forskning innenfor s*amfunnsvitenskapelige* disipliner som for eksempel økonomi, statsvitenskap, jus og sosiologi og *humanistisk* forskning som f.eks historie, filosofi og idéhistorie. Kunnskapsbehov i sektoren fordrer i økende grad tverrfaglige tilnærminger.

Vitenskapelig kvalitet
NIFU STEPs kartlegging av norsk utdanningsforskning og Rambøll Managements systemutredning viser at den vitenskapelige kvaliteten i utdanningsforskningsfeltet bør styrkes.[6] Fagevalueringen av pedagogisk forskning påpeker videre viktige utfordringer for forskningen i faget. Evalueringen beskriver et fragmentert forskningsfelt, preget av varierende vitenskapelig kvalitet, små fagmiljøer, svak internasjonal publisering og spredt ressursinnsats. Fagevalueringen konkluderer blant annet med at pedagogisk forskning i for stor grad har vært orientert mot "samfunnsmandatet", og at dette har gått på bekostning av deltakelse i den internasjonale fagdiskusjonen. I strategien for oppfølging av evalueringen blir det fremhevet at det ikke nødvendigvis er en motsetning mellom vitenskapelig kvalitet og samfunnsrelevans.[7] Oppfølgingsstrategien understreker behovet for økte ressurser, styrket rekruttering og god forskningsledelse. Den understreker også behovet for oppbygging av

[5] Norges forskningsråd (2004): *Norsk pedagogisk forskning – en evaluering av forskningen ved utvalgte universiteter og høgskoler* og Norges forskningsråd (2006): *En nasjonal strategi for norsk pedagogisk forskning – oppfølgingsutvalgets anbefalinger etter Forskningsrådets evaluering i 2004.*
[6] NIFU STEP (2007b) og Rambøll Management (2007)
[7] Norges forskningsråd (2006)

sterke og internasjonalt orienterte forskningsmiljøer med styrket teoretisk og metodisk fundament. Dette programmet tar sikte på å styrke vitenskapelig kvalitet innen bredden av utdanningsforskningsfeltet.

Praksis og policyrelevans
Samtidig som den vitenskapelige kvaliteten på utdanningsforskningen må styrkes viser kartleggingen til NIFU STEP at kunnskapsbehovene i sektoren langt fra er dekket. Dette kan i følge NIFU STEP ha sammenheng med at forskningsbegrepet synes å være noe uavklart og at relevansbegrepet defineres relativt vidt av den enkelte forsker.[8] NOKUTs evaluering av allmennlærerutdanningen viser også at forskningstilknytningen i profesjonsutdanningen er svak og at den bør styrkes.[9] Fagevalueringen konkluderer med at norsk pedagogisk forskning i for stor grad har vært preget av tematisk avgrensede programsatsinger. NIFU STEP anbefaler at det satses på forskning som både holder høy vitenskapelig kvalitet og som er praksisrelevant og at det gjennomføres tiltak for langsiktig akkumulering av kunnskap. Rambøll Management understreker også behovet for å utvikle forsknings- og kunnskapsoversikter rettet mot forskningsmiljøene og mot brukerne i sektoren.

2.3 Innretning og profil

Programplanen for *Utdanning 2020* legger til grunn anbefalingene fra de ulike utredningene om norsk utdanningsforskning, fagevalueringen av norsk pedagogikk og den nasjonale strategien for oppfølging av fagevalueringen.

Videreutvikle forskningsområdet
Utdanning 2020 har som siktemål å utvikle og konsolidere utdanningsforskning som et forskningsområde med bidrag fra mange fag. Programmet skal bidra til fagutvikling innenfor alle fag som kan gi økt innsikt og kunnskap om og for utdanningssektoren.[10] Ved siden av voksnes læring er barnehagen og videregående opplæring (særlig fag- og yrkesopplæringen) underforskede områder som skal ha prioritet innenfor dette programmet.

Feltet har en flerfaglig karakter og det er behov for koordinerende tiltak for å samle forskning og forskere som tar opp problemstillinger knyttet til utdanning. Programmet skal stimulere til koordinert innsats fra flere disipliner, nasjonale og internasjonale forskningsmiljøer, til kreativitet og dristighet i forskningsspørsmål, metodevalg og teoriutvikling. Her har *Utdanning 2020* en sentral og viktig rolle, både gjennom de faglige og tematiske prioriteringer programmet gjør, gjennom virkemiddelbruk og når det gjelder tiltak for kunnskapsdeling og formidling.

Programmet skal også bidra til å styrke samfunnsvitenskapelig effektforskning, forskning basert på longitudinelle studier og empirisk forskning blant annet basert på kvantitative data.

Konsentrasjon av forskningsressurser
Ressursinnsatsen skal konsentreres om gode forskningsmiljøer som kan etablere nettverk, samarbeide og konkurrere internasjonalt. Robuste forskningsgrupper med god ledelse vil både kunne bidra til å øke den internasjonale publiseringen i feltet og være attraktive for lovende forskningstalenter og kunne tiltrekke seg internasjonal ekspertise. Rekrutteringsutfordringer

[8] NIFU STEP (2007b) s.41.
[9] NOKUT (2005)
[10] Utdanningssektoren omfatter her barnehage, skolefritidsordning, grunnskole, videregående opplæring, herunder fag- og yrkesopplæringen, høyere utdanning, arbeidsliv og organiserte fritidsaktiviteter.

skal møtes ved å satse særlig på integrerte forskerprosjekt der stipendiater og postdoktorstillinger inngår, og ved målrettede tiltak mot yngre forskere som viser evne til å bygge forskningsgrupper.

Kvalitet og relevans
Utdanningsforskning kjennetegnes, i likhet med mye annen forskning, ved et dobbelt sett av kvalitetskriterier: ett sett vitenskapelig funderte kriterier, og ett sett for forskningens samfunnsnytte. Utdanningsforskning, og kanskje særlig pedagogisk forskning, befinner seg ofte i dette spenningsfeltet mellom det man kan kalle forskningens fagmandat (vitenskapsperspektiv) og samfunnsmandatet (nytteperspektiv). Programplanen for *Utdanning 2020* legger til grunn at det ikke nødvendigvis er en motsetning mellom vitenskapelig kvalitet og samfunnsrelevans. Forskning av høy relevans for brukere, det være seg profesjonsutøvere eller beslutningstakere i utdanningsforvaltningen, må være utført i samsvar med kriterier for forskningsmessig kvalitet. Dette er styrende for programmets innretning og vil være et ledende prinsipp for tildeling av prosjektmidler.

Kunnskapsakkumulering
Utdanning 2020 videreføre på mange måter forskningsprofilen til *KUL*-programmet for å sikre kunnskapsakkumulering, men legger i større grad enn *KUL* vekt på at prosjektene skal forene vitenskapelig kvalitet *og* relevans for praksis og politikkutforming. Programmets innretning skiller seg fra *PraksisFoU* ved at det ikke stilles krav om at forskningsprosjektene skal være basert på samarbeid med praksisfeltet.

3 Perspektiver og utfordringer

Perspektiver – globalisering og kunnskapssamfunnet
Kunnskap utgjør i dag en sentral drivkraft i alle deler av samfunnet. I de fleste land er forventningene til hva utdanningssektoren kan bidra med høye. De utfordringene som utdanningssektoren står overfor i dag kan samles under to overordnede perspektiver. Perspektivene avspeiler omfattende endringsprosesser og stiller oss overfor mange utfordringer. Ett perspektiv handler om globalisering og globaliseringsprosesser. Det andre omfatter forhold som kan samles under betegnelsen kunnskapssamfunnet.

I en stadig mer globalisert verden fordrer samfunnsutviklingen samhandling, og utdanningens betydning for at vi skal lykkes som enkeltindivider og utvikles som samfunn øker. Skal vi kunne håndtere verdensomspennende utfordringer knyttet til klima, miljø og fattigdom, må det motiveres til globalt ansvar og investeres bredt i befolkningens kompetanse. Gjennom utdanning vokser vår kunnskap om og forståelse for andre mennesker, kulturer og folkeslag. Dermed kan utdanning motivere til økt dialog mellom individer og grupper og bidra til solidaritet på tvers av landegrensene. Et sentralt spørsmål for utdanningsforskningen er om utdanningssystemet i tilstrekkelig grad legger vekt på å utdanne barn og unge til å møte de store globale utfordringer vi står overfor?

Dagens kunnskapsbaserte samfunn forutsetter kontinuerlig og relevant kompetanseutvikling for å ivareta nødvendig sosial, kulturell og økonomisk utvikling. Raske teknologiske endringer og kunnskapsvekst medfører nye samhandlingsmønstre som utfordrer tradisjonelle måter å løse oppgaver på. Utdanningens funksjon, innhold og mål står i et dynamisk forhold til det samfunnet den er en del av. Livslang læring, engasjert deltakelse og konstruktiv samhandling i arbeidslivet forutsetter grunnleggende kunnskaper og ferdigheter som man tilegner seg gjennom det formelle utdanningssystemet. Høy endringstakt i samfunnet stiller utdanningssektoren overfor utfordringer både med hensyn til samfunnets forventninger og kompetansekrav, individuelle behov og preferanser og myndighetenes styringsbehov.

Utfordringer for sektoren og samfunnet
Utdanning har, som dannelsesprosjekt, en klar egenverdi. Utdanning skal bidra til å styrke demokrati og fellesskap ved å sette den enkelte i stand til å delta aktivt i samfunns- og arbeidsliv. I den norske utdanningstradisjonen står verdier som lik rett til utdanning, likeverd og likestilling sentralt. I tillegg til å ha egenverdi er utdanning et virkemiddel for sosial, kulturell og økonomisk utvikling. Utdanning skal både forberede for yrkeslivet, legge grunnlaget for enkeltindividets vekst og mestring og styrke dets mulighet for å bidra konstruktivt til fellesskapet.

Internasjonale undersøkelser fremhever at norsk utdanning har kvaliteter når det gjelder demokratisk kompetanse. Vi vet også at norske elever trives godt i skolen og har god selvfølelse.[11] OECD anbefaler Norge å beholde den grunnleggende strukturen i utdanningssystemet fordi det norske systemets utjevningsprofil er god.[12] Selv om intensjonen er at utdanningssystemet skal fungere utjevnende og fremme likeverd, viser likevel studier at det norske utdanningssystemet reproduserer sosial, kulturell og kjønnsmessig ulikhet når det

[11] *Elevundersøkelsen* 2007 http://www.skoleporten.no
[12] OECD (2004): *Equity in Education Norway. Thematic Review*

gjelder utdanningsvalg, prestasjoner og deltakelse i samfunns- og arbeidsliv.[13] Det er imidlertid grunn til å understreke at forskjellene i Norge er mindre enn i mange andre land.

Utdanning øker sannsynligheten for at den enkelte blir integrert på arbeidsmarkedet. Mer og bedre utdanning kan fungere inkluderende og motvirke tendenser til marginalisering av individer og grupper. Et velfungerende utdanningssystem er en nødvendig forutsetning for utvikling av samfunns- og arbeidsliv. Dette stiller store krav både til utdanningsmyndighetene og den enkelte utdanningsinstitusjon når det gjelder å sikre at alle barn og unge utvikler grunnleggende ferdigheter og basiskompetanser. Arbeidslivet er mer kunnskapsintensivt blant annet ved at teknologien i økende grad krever at mennesker behersker abstrakt kunnskap og symboler. Dette stiller nye krav til kompetanse. I både offentlig og privat sektor ser vi en tiltagende profesjonalisering av arbeidsstokken. Disse utviklingstrekkene forsterker behovet for bedre profesjonsutdanninger, fagutdanninger samt etter- og videreutdanninger. Samspillet mellom utdanningssystemet, herunder fag- og yrkesopplæringen, og et arbeidsmarked i endring, er derfor en sentral utfordring for sektoren og et viktig studieobjekt for utdanningsforskningen. Et viktig spørsmål i den sammenheng er om utdanningssektoren i dag opererer med relevante forståelser av og begreper om hva som er viktig og nødvendig kunnskap og formålstjenelige tilnærminger for målrettet læring.

Norge bruker forholdsvis store ressurser på utdanning, og det stilles i økende grad spørsmål ved om finansieringen står i et rimelig forhold til de resultatene som fremkommer i internasjonale komparative undersøkelser. Studier viser gjennomsnittlige resultater i norsk skole når det gjelder grunnleggende ferdigheter i lesing og regning, og flere studier peker på at det er et uutnyttet potensiale i norsk skole når det gjelder å få til mer og bedre læring. Vi trenger mer kunnskap om hva som virker inn på resultatoppnåelsen i sektoren og læringsutbyttet i vid forstand, og fokus må i økende grad rettes mot måten det arbeides på i sektoren. Dette er en overordnet utfordring for alle nivåer i utdanningssektoren og vil være retningsgivende for forskningsprogrammets innretning. Når det gjelder de mer spesifikke utfordringene i sektoren kan følgende tre forhold trekkes frem:

Barnehagen representerer, som del av utdanningsløpet, et viktig pedagogisk fundament. Den sterke utbyggingen av barnehager i de senere årene har gjort barnehagen til en barndomsarena for nesten alle barn. Samtidig som den har sin opplagte egenverdi viser flere studier at gode barnehager er med på å legge et viktig grunnlag for videre læring i skole og utdanningsinstitusjoner.[14] Vi har imidlertid relativt lite kunnskap om hvordan barnehagen søker å inkludere barn i større fellesskap og hvordan praksis i barnehagen innvirker på barns utvikling, læring og meningsskaping. Dette er, i lys av den nye rammeplanen for barnehagen, særlig sentrale studieområder.

Det er store utfordringer knyttet til frafall i videregående opplæring, spesielt innen fag- og yrkesopplæringen, og vi har for lite kunnskap om årsakene til og konsekvensene av at så mange ungdommer, vesentlig gutter, faller utenfor i utdanningssystemet. Videre er det behov for mer kunnskap om både innholdet i opplæringen og hvordan opplæringen er organisert og ansvaret fordelt på ulike aktører. En sentral utfordring er skolens evne til å gi tilpasset opplæring som skal sikre læringsutbytte for alle og samtidig bidra til sosial integrering.

Frafall og sviktende gjennomstrømning er også en utfordring i høyere utdanning. Evalueringen av kvalitetsreformen viste umiddelbare positive resultater, men stilte samtidig

[13] St.meld.nr.16 (2006-2007) *... og ingen sto igjen*.
[14] Kunnskapsdepartementet (2006): *Tidlig språkstimulering og livslang læring – en kunnskapsoversikt*

spørsmål ved om reformen i tilstrekkelig grad hadde bidratt til økt kvalitet. Vi har for liten kunnskap om de langsiktige effektene av reformen og om kvalitet, innhold og læringsutbytte ved de høyere utdanningsinstitusjonene.

4 Programmets mål

4.1 Hovedmål

Programmets hovedmål er å styrke utdanningsforskningen ved å fremme forskning på et høyt vitenskapelig nivå og styrke kunnskapsgrunnlaget for politikkutforming, forvaltning, profesjonsutdanning og profesjonsutøvelse. Flere fag og forskningsmiljøer skal stimuleres til å forske på problemstillinger knyttet til utdanningssektoren og til grenseflatene mot andre sektorer, herunder arbeidslivet.

4.2 Delmål

For å realisere hovedmålene er det nødvendig å

- bygge sterke forskningsmiljøer som kan hevde seg internasjonalt
- styrke rekrutteringsgrunnlaget generelt i utdanningsforskningen, og særlig for toppstillinger
- styrke det teoretiske og metodiske fundamentet for utdanningsforskningen
- stimulere til prosjekter som kombinerer ulike teoretiske perspektiver og metodiske fremgangsmåter samt longitudinelle studier
- stimulere til metodemangfold, blant annet ved å øke omfanget av kvantitativ forskning og samfunnsvitenskapelig effektforskning
- konsentrere forskningen tematisk om utfordringer i sektoren og løfte underforskede områder som barnehager, videregående opplæring, særlig fag- og yrkesopplæringen, høyere utdanning og voksnes læring
- styrke kommunikasjonen mellom forskere innbyrdes og mellom forskere og brukere

Programstyret bør utarbeide konkrete resultatmål og resultatindikatorer knyttet til de ulike delmålene. Dette bør nedfelles i årlig rullerende handlingsplaner. Programstyret må også utarbeide en egen kommunikasjonsplan for kunnskapsdeling og formidling.

5 Forskningstemaer

Programmet inviterer til forskningsprosjekter innenfor følgende fire bredt anlagte tema:

A. Utdanningens mål, innhold, undervisnings- og arbeidsmåter
B. Vurderingsformer, læringsprosesser og læringsutbytte i utdanningene
C. Styring, ledelse og organisering av og i utdannings- og forskningsinstitusjoner
D. Utdanning og samfunn

Disse temaene reflekterer bredden i utdanningsforskning, samtidig som de fungerer som tematiske spissinger med relevans for samfunnets kunnskapsbehov på kort og lang sikt. Det er likevel grunn til å understreke at utdanningssektorens betydning i forhold til samfunnsutviklingen er i stadig endring, og det vil være aktuelt å vurdere nye tematiske prioriteringer i løpet av programperioden. Det anbefales at forskningstemaene blir tatt opp til vurdering etter programmets første tre år, i lys av prosjektporteføljen som til da er innvilget og eventuelle nye forskningsbehov som tegner seg.

Programmet løfter frem underforskede områder, etterspør metoder som i for liten grad har vært anvendt i utdanningsforskningen de siste årene, og representerer samtidig en kontinuitet i forhold til tidligere og pågående programmer. Både prosjekter som belyser ett temaområde og prosjekter som krysser flere tema er interessante og relevante for den nye programsatsingen. Temaene skal ikke ses uavhengig av hverandre, og det er særlig opplagte sammenhenger mellom temaområdene A og B.

De relativt åpne og brede tematiske områdene legger til rette for at forskere har stor frihet til å utforme prosjekter. Programmet vil også, dersom budsjettrammene tilsier det, åpne for forskerinitierte prosjekter som kan bidra til å understøtte programmets hovedmål og stimulere til fagutvikling og forskning som ligger i forskningsfronten.

A. Utdanningens mål, innhold, undervisnings- og arbeidsmåter

I temaområde A rettes oppmerksomheten mot fag- og yrkesdidaktiske problemstillinger, først og fremst undervisnings- og arbeidsmåter som har til hensikt å skape godt læringsutbytte hos barn, elever, studenter, lærlinger og voksne. Det ser ut til å være et misforhold mellom den betydningen undervisningskvalitet har for elever, lærlinger og studenters læringsutbytte og den oppmerksomheten dette, og fagdidaktiske problemstillinger mer generelt, får i utdanningsforskningen. Vi må bedre vår forståelse av hvordan kunnskapssamfunnet utfordrer utdanningsinstitusjonene ved å stille spørsmål som: Hva innebærer det i dag å undervise i et fag, å lære et fag og å kunne et fag? Hvilke fag og ferdigheter er sentrale for å møte fremtidens utfordringer? Temaområdet inviterer til forskningsprosjekt som undersøker spørsmål med relevans for utdanningens *innhold* og *mål* (f.eks vektlegging av lek og fagområder i barnehage og fag i skole, yrke og profesjon), *planverk* (f.eks. lære- og rammeplaner), *læremidler* (inkludert digitale læremidler) samt *tilrettelegging*, *organisering* og *gjennomføring* av undervisnings- og opplæringsaktiviteter.

Planverket representerer et grunnlag for opplæringen. De siste årene er det prøvd ut læreplaner med forskjellige utforminger, og det er behov for mer kunnskap om hvordan plan og regelverk virker inn på undervisnings- og arbeidsmåter, læringsprosesser og

læringsutbytte. Barnehagens rammeplan av 2006 har fagområder som sentrale innholdsdimensjoner. Det er viktig å få frem kunnskap om hvordan rammeplanen fortolkes og praktiseres og hvordan dette influerer på personalets pedagogiske prioriteringer og barns utvikling og læring. Barnehagens pedagogiske tradisjon er forankret i en anerkjennelse av tidlig barndom som en livsfase med egenverdi, der lek, omsorg og tette sosiale fellesskap har en sentral plass. Det er stort behov for variert kunnskap om barnehagen som lærings- og barndomsarena for små barn. Vi mangler kunnskap om ulike sider ved livet i barnehagen sett fra perspektivet til barn, foreldre og de ansatte i barnehagen. En særlig utfordring er knyttet til kunnskap om hvilke konsekvenser barnehagen har for de aller yngstes læring og utvikling.

Sentrale ufordringer for fag- og yrkesdidaktikken er forholdet mellom læring i fag og læring i bedrift og læreres og instruktørers betydning for kvaliteten i opplæringen. Det er også interessant å se på om Kvalitetsreformens krav om tettere oppfølging av studentene fungerer etter intensjonene og bidrar til bedret læringsutbytte og økt gjennomstrømming.

Det er behov for studier som gir innsikt i sammenhengen mellom undervisnings- og arbeidsmåter i de ulike fagene, gode og interesseskapende læringsprosesser og læringsutbytte. Et viktig spørsmål er hva lærerne gjør for å realisere idealet om tilpasset og inkluderende opplæring. Det er også nødvendig å se nærmere på sammenhenger mellom ulike praksisformer og læringsutbytte. Videre kan det være aktuelt å se på betydningen av fysisk arbeidsmiljø og arkitektoniske løsninger for undervisning og læring. Et annet tema er hvordan studier med praksisperioder tilpasser praksisopplæringen slik at den gjenspeiler arbeidslivets behov. Det er videre interessant å analysere hvordan ulike modeller for brukermedvirkning, herunder foreldresamarbeid, bidrar til å bedre og sikre kvaliteten i utdanningen. Internasjonalt er det stor forskningsaktivitet og økende kunnskapsutvikling i spørsmål om formell og uformell læring i arbeidslivet. Vi har imidlertid fortsatt begrenset kunnskap om hvilke pedagogiske strategier og arbeidsmåter som best fremmer læring på arbeidsplassen og hvordan kunnskap man har tilegnet seg gjennom skole og studier overføres til arbeids- og yrkesliv. Hvordan – og hva – lærer for eksempel barnehageansatte og lærere i yrkesutøvelsen?

B. Vurderingsformer, læringsprosesser og læringsutbytte

Mens temaområde A er opptatt av å få frem sammenhenger mellom læreplan, arbeidsmåter og læringsutbytte, etterspør temaområde B mer forskning om sammenhenger mellom vurderingsformer, læringsprosesser og læringsutbytte. Hvordan lærere og instruktører leder barns, elevers, lærlingers og studenters læringsprosesser; det vil si det de gjør (eller ikke gjør) i undervisningssammenheng, påvirker læringsutbyttet. Blant annet viser forskning at lærerens og instruktørens evne til å gi fortløpende tilbakemeldinger er av sentral betydning for elevenes bevissthet om egne læringsprosesser. De siste årene har følgelig spørsmål om hvordan vurdering og tilbakemeldinger virker læringsfremmende både på individ-, organisasjons- og systemnivå fått økt oppmerksomhet.[15] I temaområde B vektlegges derfor behovet for mer kunnskap om sammenhenger mellom vurderingspraksis og læringsutbytte på alle nivåer i utdanningsløpet. Med dette menes vurdering i vid forstand; både elevvurdering med og uten karakterer og systemvurdering er relevant her. Det trengs mer kunnskap om hvordan ulike vurderingsformer kan virke læringsfremmende på individ-, gruppe- og organisasjonsnivå.

Internasjonale undersøkelser og nasjonale prøver har skapt økt oppmerksomhet om læringsutbytte i norsk utdanning. Samtidig er det avdekket manglende vurderingskompetanse

3 Stortingsmelding nr. 31 (2007-2008): *Kvalitet i skolen*.

i grunnopplæringen og i lærerutdanningen.[16] Vi trenger derfor mer kunnskap om *hvordan* vurderinger brukes i utdanningsinstitusjonenes arbeid med barns, elevers og studenters læring. Har lærere og instruktører et bevisst forhold til den løpende vurderingen som skjer i undervisningssammenheng? Hvordan bruker de sin vurderingskompetanse når de oppsummerer hva som var målet med undervisningen og hva som skal ha blitt lært? Med Kvalitetsreformen er det innført nye vurderingsformer og kvalitetssikringssystem i høyere utdanning. OECD planlegger nå en PISA-undersøkelse for høyere utdanning og en for yrkesutdanningene, og vi trenger forskningsbasert kunnskap om hvordan disse utdanningsnivåene forstår og tolker vurderingsresultater og hvilke implikasjoner dette analysearbeidet får for praksis. Det er videre en sammenheng mellom vurderingskompetanse og læring på organisasjonsnivå. For at organisasjoner skal kunne arbeide med vedvarende forbedringer, må de vite hvordan de skal vurdere virksomheten sin og lære av de vurderingene som gjøres. Dette utfordrer særlig ledernes vurderingskompetanse, ettersom det er en lederoppgave å lede utviklings- og læringsprosesser i organisasjoner. Det er altså et stort behov for langsiktig og systematisk forskning rundt disse sammenhengene.

C. Styring, ledelse og organisering av og i utdanningsinstitusjoner

Dette temaet tar opp spørsmål om styring, ledelse og organisering på både system- og institusjonsnivå, og ikke minst samspillet *mellom* ulike styringsnivåer og aktører.

På *systemnivå* må forskningen reflektere at den nasjonale styringen av utdanningen i stigende grad skjer innenfor rammen av overnasjonale føringer, noe som kan utfordre nasjonale verdier og interesser. Forskningen bør studere og klargjøre slike rammebetingelser og avdekke eventuelle konfliktområder. Det er for eksempel viktig å få mer kunnskap om utviklingen av universiteter og høgskoler og av sektoren som helhet i en internasjonal kontekst som en viktig del av europeiske integrasjonsprosesser og globalisering. Videre er viktige tema den nasjonale styringen og organiseringen av utdanningssektoren, herunder nasjonale styringsdokumenter og styringsstrategier, grad av delegering, nasjonalt tilsyn og organisering av nasjonal utdanningsadministrasjon. Forskningen bør også fokusere på om ulike styringsinstrumenter og insentiver bidrar til å realisere sentrale mål for sektoren. Styringsendringene i høyere utdanning er her særlig relevante. Utdanningsrettslige problemstillinger er også relevante under dette temaområdet. Det kan for eksempel dreie seg om spørsmål av forvaltningsrettslig karakter og konsekvenser av internasjonal rettsutvikling som Norge må forholde seg til på grunn av vårt medlemskap i multinasjonale samarbeidsorganer som FN og WTO og vårt samarbeid med EU.

Barnehager, grunnskoler og videregående opplæring er et kommunalt og fylkeskommunalt ansvar og dermed en del av lokalsamfunn og lokaldemokrati. Disse er også, i likhet med universitetene og høgskolene, underlagt utstrakt grad av nasjonal styring. Viktige forskningsområder er hvordan den enkelte kommune og fylkeskommune har valgt å organisere sitt eierskap, forholdet til øvrig kommunalt tjenesteapparat av betydning for opplæring og utdanning, barnehager og skoler som lokalt folkevalgtstyrte institusjoner og hvordan kontakten mellom nivåene i styringskjeden ivaretas både internt i den enkelte kommune/fylkeskommune og mellom kommunalt/fylkeskommunalt og nasjonalt/statlig nivå. Kunnskapen om effekter av ulike insentiver, eksplisitte eller implisitte, økonomiske eller ikke-økonomiske, er begrenset. Derfor bør forskningen også rette oppmerksomheten mot

[16] Stortingsmelding nr. 31 (2007-08): *Kvalitet i skolen*.

hvordan ulike styringsinstrumenter og insentiver bidrar til å realisere sentrale mål for sektoren.

På *institusjonsnivå* er det generelt behov for mer kunnskap om sammenhenger mellom styring, ledelse, organisering, ressursbruk og læringsutbytte og hvilke ledelsesformer som gir gode resultater på de ulike nivåer i utdanningssystemet. I den enkelte utdanningsinstitusjon fungerer ulike og til dels motstridende ledelses- og styringsformer side om side. Dette stiller store krav til ledelse, og aktualiserer behovet for forskning som kan belyse betingelser for kunnskapsutvikling og studere utdanningsinstitusjoner som kunnskapsorganisasjoner. Det er lagt til rette for omfattende endringer i styring og ledelse av universiteter og høyskoler i de senere år og det er behov for mer forskning om hvordan disse endringene påvirker institusjonenes virksomhet. På grunnopplæringens område er det behov for studier som gir økt kunnskap om hvordan skoleledelsen støtter lærerens profesjonsutøvelse og hvilke resultater dette gir. Det er også behov for mer kunnskap om hvordan sentrale styringsdokumenter som rammeplaner og læreplanverk brukes i ledelsen av utdanningsinstitusjoner. Sørger ledelsen for at institusjonene ivaretar hele bredden av utdanningspolitiske målsettinger? Det er også behov for mer kunnskap om ledelse og styringspraksis sett ut fra henholdsvis et arbeidsgiver- og et arbeidstakerperspektiv.

D. Utdanning og samfunn

Under tema D, *Utdanning og samfunn*, åpnes det for forskning om betingelser for dannelse og utdannelse i et flerkulturelt samfunn med høy endringstakt. Etiske, normative og verdimessige sider ved utdanningen inngår i dette. Sentralt her står også utdanningenes evne til å gi retning til samfunnsutviklingen i forhold til vedtatte politiske mål. Utdanning foregår i dag i flerkulturelle samfunn. Dette stiller krav til utdanningssystemets evne til å håndtere ulikhet og mangfold og fremme toleranse og likeverd. Politiske ambisjoner om inkluderende praksiser reiser problemstillinger knyttet til etnisitet, kjønn, likhet og ulikhet. Globaliseringsprosesser og økt mobilitet forsterker slike utviklingstrekk. Norske barn vokser opp med store kunnskaper om den verden de lever i, og det er utdanningens oppgave å videreutvikle denne kunnskapen. Endringer i familiemønstret får konsekvenser for barn og unges oppvekst og utdanning. Et viktig tema å få belyst er derfor barnehagens dialog med foreldrene og hvordan samarbeidet mellom skole og hjem ivaretas.

Forskningen under dette punktet skal rette oppmerksomheten mot hvordan den enkelte blir inkludert i samfunnet og fungerer som borger, det vil si samfunnsmessige forutsetninger for individuell vekst, utdanningssystemet som arena for reproduksjon og endring og forholdet mellom utdanning og arbeidsliv. Utdanningsinstitusjonene må kjenne mekanismer som virker inkluderende og ekskluderende og vite at det å være marginalisert i én sammenheng ikke nødvendigvis betyr at man er ekskludert på alle deltakerarenaer. Studier av forhold som bidrar til å reprodusere ulikhet og forhold som kan bidra til å utjevne sosiale forskjeller og fremme sosial mobilitet blir viktige tema. Forbruk, medier og livsstil inngår som sentrale element i dette.

Temaområdet inviterer videre til forskning om hvilke kompetansebehov og hvilken innovasjonsevne samfunnet vil ha i fremtiden og hvordan utdanningssystemet kan møte disse utfordringene. Hvordan dannes forventninger og beslutninger om fremtidige yrker og hva slags rolle spiller utdanningen for disse yrkesvalgene? Er det samsvar mellom formelle kvalifikasjoner ervervet i utdanning og de kvalifikasjoner samfunnet etterspør? Fanger dagens planverk opp kunnskapsutviklingen på sentrale områder av stor betydning for samfunnet?

Forskningen bør i denne sammenheng rette oppmerksomheten mot utdanningssystemets finansiering, organisering og struktur, så vel som mot dets innhold og praksis.

Produktivitetsvekst, gjennom å utvikle ny teknologi eller bidra til økt effektivisering, er en av de aller viktigste kildene til varig *økonomisk* vekst og velstand. Dette krever kunnskap og ferdigheter som bare kan oppnås gjennom investeringer i kompetanse. Utdanningspolitikk er derfor en viktig del av politikken for vekst og bærekraftig utvikling, og direkte koblet til politikk for innovasjon og nyskaping. For eksempel lar myndighetenes ambisiøse mål for forskningsinnsatsen, både generelt og innenfor prioriterte områder, seg bare oppfylle dersom utdanningssystemet som helhet er i stand til å levere tilstrekkelig antall forskere av høy kvalitet. Kunnskapen om samspillet mellom utdannings- og forskningspolitikk er mangelfull, og bør styrkes.

Temaområde D omhandler problemstillinger som også vil bli berørt i andre programsatsinger i Forskningsrådet og temaområdet bør derfor ikke prioriteres høyere enn de andre temaområdene. Det er særlig behov for å se dette temaområdet i forhold til det nye forskningsprogrammet for *Velferd, arbeid og migrasjon* (VAM) og den nye satsingen på *Samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger* (SAMKUL).

6 Strategiske prioriteringer

6.1 Varierte og fokuserte virkemidler og støtteformer

For å følge opp programmets hovedmål og delmål, vil programmet ta i bruk målrettede og varierte virkemidler og støtteformer som bidrar til å innfri målene. I hvilken grad programmet kan spille på et mangfold av strategisk rettede prosjekttyper og tiltak, vil avhenge av budsjettet. Gitt de budsjettrammer programmet får, er det programstyrets ansvar å prioritere virkemidler og strategiske tiltak løpende gjennom programperioden. Hvis *Utdanning 2020* skal samordnes med *PraksisFoU*, som løper ut i 2010, må virkemiddelbruken og målformuleringene gjennomgås på ny. Støtteformer og virkemidler må for øvrig løpende sees i sammenheng med Forskningsrådets føringer og dette programområdets særlige utfordringer.

Det er grunn til å understreke at også forskningsinstitusjonene har et ansvar når det gjelder å imøtekomme forskningsutfordringene i sektoren, og det er viktig at programmets prioriterte virkemidler så langt som mulig samvirker med institusjonenes strategier og tiltak. Det bør også forutsettes at institusjonene deltar med egne ressurser i forbindelse med prosjektstøtte fra programmet.

Programmets hovedambisjon er å bidra til et kvalitativt og kvantitativt løft for norsk utdanningsforskning gjennom konsentrert tildeling av forskningsmidler. Programmet vil derfor primært satse på tildeling av midler til store prosjekter som kan bidra til å bygge sterke forskningsgrupper som også kan hevde seg internasjonalt. En slik prioritering er i tråd med Forskningsrådets generelle policy og er et viktig tiltak for å motvirke fragmentering innenfor forskningsfeltet. På denne måten videreführer programmet også *KUL*s prioritering av systematisk oppbygging av bærekraftige forskningsgrupper og forskningsmiljøer.

Integrerte forskerprosjekter forener mange prosjekttyper som hver for seg svarer på programmets mål. Ved å inkludere både *doktorgrads*- og *postdoktorstipend* styrkes grunn- og topprekruttering. Rekruttenes tilknytning til en større forskningsgruppe med tydelig forskningsledelse bidrar til raskere gjennomføring og viderekvalifisering, samt til bygging av sterkere forskningsmiljø. Forskerprosjektene bør inneholde midler til *utenlandsopphold* for å stimulere internasjonaliseringen av norsk utdanningsforskning. For å styrke forskningssamarbeid tverrinstitusjonelt, nasjonalt og internasjonalt, kan store forskerprosjekter også gis *nettverksmidler.*

Selv om store, integrerte forskerprosjekter vil være programmets hovedvirkemiddel, bør det også åpnes for forskerprosjekter av mer moderat størrelse. Prosjekttypen forskerprosjekter er egnet både til å svare på programmets mål om å utvikle fler- og tverrfaglige prosjekter, og som virkemiddel for disiplinutvikling. Sett i et 10-årsperspektiv bør programmet også bruke forskerprosjekter til å fange opp yngre, spesielt dyktige forskere og gi dem mulighet til å etablere egne forskningsgrupper. Det bør vurderes å iverksette særutlysninger eller andre direkte tiltak for å fange opp talentene. Programmet må også ha oppmerksomhet mot særlig original og kreativ forskning og gi rom for denne typen forskerinitierte prosjekter.

Utdanningsforskningen har utfordringer både når det gjelder å bygge sterke forskningsmiljøer innad på institusjonene og tverrinstitusjonelt. Det kan være behov for å styrke forskningssamarbeid på tvers av miljøer, også internasjonalt, og det er en særlig utfordring å

etablere forskningssamarbeid mellom universitetene og høgskolene. For å stimulere til utvikling av felles forskningsprosjekter vil programmet tildele et begrenset antall *nettverksmidler* eller *forprosjektmidler* til prosjektidéer som synes særlig relevante for å nå programmets mål.

Som påpekt under utfordringer for sektoren og for forskningsområdet, er det behov for syntetiserende studier, eller "state of the art" gjennomganger av ulike delområder av det brede feltet utdanningsforskning. Denne formen for kunnskapssynteser kan tjene som grunnlag for nye forskningsprosjekter og i et slikt perspektiv anses som *forprosjekter*. Fordi kostnadene neppe vil være omfattende, bør programmet prioritere å tildele midler til slike prosjekter.

Forskerskoler kan være et effektivt virkemiddel for å styrke utdanningsforskningen ved å bidra til økt rekruttering, konstruktivt institusjonelt samarbeid, samt til mer og bedre forskning på strategisk prioriterte felter. Forskerskoler kan også, gjennom sin organiseringsmodell, bidra til positivt samvirke mellom universiteter og høgskoler, noe som er en viktig utfordring for norsk utdanningsforskning. I kjølvannet av pedagogikkevalueringen ble det satt i gang flere forskerskoler. Finansiert gjennom Forskningsrådets spesielle avsetning til formålet etableres nå i tillegg en stor nasjonal forskerskole for utdanningsvitenskap (NATEd). I lys av dette anbefales det ikke at programmet prioriterer midler til dette formålet i første omgang. Men siden programmet skal bidra til å bygge utdanningsforskning som et bredt fler- og tverrfaglig felt, bør programstyret løpende vurdere om forskerskoler skal tas i bruk som virkemiddel for å styrke rekruttering på relevante tverrfaglige temaområder innenfor utdanningsforskning. Også dette vil avhenge av programmets budsjettrammer.

6.2 Internasjonalisering

Styrket internasjonalisering av norsk forskning er et av hovedmålene i Forskningsrådets strategi fram mot 2010. I forskningsmeldingen *Vilje til forskning* (St.meld.nr.20, 2004-2005) er internasjonalisering en forskningspolitisk hovedprioritering. Forskningsmeldingen legger særlig vekt på mer aktiv deltakelse i det europeiske forskningsområdet (EUs rammeprogram for forskning) og styrking av det bilaterale forskningssamarbeidet, spesielt i forhold til Nord-Amerika og Asia. Evalueringen av norsk pedagogisk forskning og andre gjennomganger av norsk utdanningsforskning har pekt på at norsk forskning er svakt representert på den internasjonale forskningsarenaen. Det nye programmet skal følge opp *KUL*-programmets mål om å bidra til at norske utdanningsforskere blir mer synlige og aktive i det internasjonale forskningssamarbeidet. Programmet vil ta i bruk en rekke virkemidler for å nå denne målsettingen:

- Etablere forskergrupper som virker attraktive for utenlandske forskere
- Aktivt stimulere norske forskere til å utvikle søknader til EU og ESF
- Utvikle programsamarbeid med forskningsprogrammer i andre land
- Kreve at søknader skrives på engelsk
- Kreve at forskningsprosjektene sikter mot publisering i internasjonale fagtidsskrifter
- Finansiere utenlandsopphold
- Finansiere gjesteforskere

6.3 Databaser

Relevante data av god kvalitet er en forutsetning for empirisk forskning av høy kvalitet. Selv om datasituasjonen innenfor utdanningsforskning i Norge er god, er det behov for etablering

av nye databaser for at viktige problemstillinger skal kunne belyses tilfredsstillende. Dette kan skje enten gjennom innsamling av ny informasjon eller ved å kombinere eksisterende data. Etablering av nye databaser er ressurskrevende, både i form av penger og kompetanse. Programmet ønsker å stimulere til å hente inn nye data og etablere nye databaser i forbindelse med forskningsprosjektene innenfor programmet. Det må legges til rette for at de databaser som etableres kan gjøres tilgjengelige for andre forskere i etterkant.

Det potensielle datatilfanget innenfor utdanningsforskning er stort. Det eksisterer en omfattende mengde *registerdata*, som kan gjøres tilgjengelige for forskningsformål. Dette gjør det mulig å sette sammen datasett som gir en rik beskrivelse både av elevers og studenters sosioøkonomiske bakgrunn, tilhørighet til utdanningsinstitusjoner, resultater av utdanningen samt langsiktige utdanningsrelaterte utfall som for eksempel arbeidsmarkedstilknytning. Videre finnes det data på ulike administrative nivåer knyttet til ressursbruk, blant annet omfang av ulike typer spesielle tiltak. Blant fordelene med denne type data er at de ofte dekker hele populasjonen og at det etter hvert eksisterer ganske lange tidsserier. En annen type data er knyttet til prosesser internt på skoler og i klasserom. Disse er gjerne innhentet gjennom *casestudier* og *spørreundersøkelser*, og kan gi ny informasjon på områder hvor register- og administrative data har sine svakheter. På den annen side er de kostbare å samle inn, og dekker ofte bare en del av populasjonen. De har også begrenset informasjon om bakgrunns- og rammefaktorer. Databaser som kombinerer ulike typer av data vil kunne gi rikere analyser enn hva som har vært vanlig innenfor flere områder, samtidig som de vil kunne stimulere til samarbeid på tvers av fag og forskningstradisjoner. Programmet ønsker derfor å stimulere til forskningsprosjekter som kombinerer data fra registerbaserte systemer og data samlet inn gjennom spørreundersøkelser, casestudier, interne skoleadministrative systemer og lignende.

7 Kunnskapsdeling og formidling

Utdanning 2020 skal fremme utdanningsforskning av høy vitenskapelig kvalitet og gi et bedre kunnskapsgrunnlag for politikkutforming, forvaltning, profesjonsutdanning og profesjonsutøvelse. I tråd med dette må den nye programsatsingen ha en offensiv og nyskapende strategi for kunnskapsdeling og formidling som både retter seg mot fagfeller og brukerne i sektoren. Programmet må utarbeide en egen plan for kunnskapsdeling og formidling som skisserer konkrete tiltak rettet mot de ulike målgruppene gjennom hele programperioden. Her må programmet trekke veksler på erfaringer fra andre forskningsprogram nasjonalt og internasjonalt, bl.a. *Kunnskap, utdanning og læring (2003-2007), Praksisrettet FoU for barnehage, grunnopplæring og lærerutdanning (2006-2010) og Teaching and Learning Research Program (TLRP)*. [17]

7.1 Vitenskapelig publisering og formidling

Artikler i internasjonale tidsskrift er den viktigste vitenskapelige publiseringsformen. Det sikrer kritisk og uavhengig kvalitetsvurdering av publikasjonene, og er en forutsetning for at man skal kunne delta i internasjonalt forskningssamarbeid. Prosjekter som får støtte fra programmet må derfor tilstrebe publisering i internasjonale vitenskapelige tidsskrifter. I tillegg til publisering i tidsskrift er bøker en viktig vitenskapelig publiseringskanal. Forskere som får økonomisk støtte under programmet bør oppfordres til å publisere på internasjonale forlag. Deltakelse på internasjonale konferanser med presentasjon av paper og poster vil også være en viktig del av den vitenskapelige formidlingen i programmet.

7.2 Allmenn og brukerrettet formidling

I dag påvirker resultater fra forskningen i for liten grad profesjonsutdanningene og profesjonsutøvelsen i praksisfeltet. En mulig forklaring på dette kan være at forskningsresultater ikke blir publisert i medier som når disse målgruppene. Det kan dessuten tenkes at en del av forskningen tar utgangspunkt i problemstillinger som oppleves som lite relevante for praksisfeltet. Svært sjelden vil imidlertid forskning generere empiriske funn som uten videre kan implementeres i praksis. Det er derfor viktig å øke praksisfeltets kompetanse i å etterspørre, fortolke og ta i bruk praksisrelevant forskningsbasert kunnskap. *Utdanning 2020* vil ha en offensiv strategi for kunnskapsdeling og formidling, men det er grunn til å understreke at også andre aktører har et ansvar for at forskningsbasert kunnskap tas i bruk og at andre virkemidler således må bidra til å understøtte programsatsingen.

For å sikre god kommunikasjon mellom forskere og brukere vil programmet kompensere for manglende insentiver til allmenn- og brukerrettet formidling ved å bygge slike insentiver inn i programmet. For å nå sentrale brukergrupper vil formidling rettet mot profesjonsutdannerne og profesjonsutøverne bli særskilt prioritert. Programmet vil bruke et bredt spekter av formidlingskanaler som har allmennheten og brukere som målgruppe, bl.a. Forskningsrådets nettsider, nyhetsbrev, oppslag i dagspressen, fagblader etc. Programmet vil stille krav til formidling i det enkelte prosjekt, men for å oppnå større gjennomslagskraft og økt tillit blant brukerne, bør formidlingen også favne resultater fra flere prosjekt.

[17] TLRP-programmet er et stort engelsk utdanningsforskningsprogram som startet opp i 2000. Det er organisert under forskningsrådet ESRC – Economic and Social Research Council. Se http://www.tlrp.org/

7.3 Programseminarer og konferanser

For å sikre erfaringsutveksling og dialog mellom forskere og mellom forskere og brukere underveis i programperioden er det i tillegg til å etablere nye møteplasser også behov for å bruke og forbedre eksisterende nettverk av elektronisk og trykt formidling. Det nye programmet vil prioritere høy aktivitet m.h.t. å arrangere informasjons- og dialogmøter, seminarer og konferanser. Målgrupper for møter og konferanser vil både være brukere og forskere. Nasjonale, nordiske og internasjonale konferanser er sentrale møtesteder for kontakt og kunnskapsdeling, og programmet har som siktemål å arrangere både nasjonale og internasjonale konferanser jevnlig gjennom programperioden. For å oppnå ønsket aktivitet, bør det tidlig i programperioden avklares hvilke typer konferanser programstyret skal ta ansvar for og hva slags seminarer programmets prosjekter skal initiere.

7.4 Etablering av et kunnskapssenter

På bakgrunn av de store utfordringene for utdanningssektoren og utdanningsforskningen ser planutvalget at det er behov for å vurdere opprettelsen av et kunnskapssenter for utdanning, jf. St.meld. 31 (2007-08) og St.prp. nr. 1 (2008-09) . Dette bør også være interessant å vurdere i et nordisk perspektiv. Forskningsrådet vil være en viktig dialogpartner i de videre diskusjonene om dette.

8 Organisering

8.1 Programstyre og administrasjon

Det overordnede ansvaret for programmet utøves av Divisjon for store satsinger som også oppnevner programstyret for *Utdanning 2020*. Programmet ledes av et programstyre som bør settes sammen i samsvar med Forskningsrådets prinsipper for slike styrer. Programstyret opptrer på vegne av Forskningsrådet og er ansvarlig for at programmet når de oppsatte mål og gjennomføres på en mest mulig effektiv måte i henhold til planer for programdriften og innenfor rammer som er vedtatt av divisjonsstyret.

Avhengig av programmets budsjettrammer, må det vurderes om det er behov for å opprette rådgivende faglige utvalg under programstyret på utvalgte temaområder, jf. modeller fra andre store programsatsinger i Forskningsrådet. Utdanning representerer en stor samfunnssektor og utfordringene for forskningen er omfattende. For å sikre helhetsperspektiv og effektiv ledelse, er det hensiktsmessig med et forholdsvis lite, arbeidende styre, i tråd med Forskningsrådets praksis for programstyrer. Hvis programmet blir stort, jf. utfordringer og planutvalgets budsjettanbefaling, vil det være behov for å støtte opp under programstyrets arbeid ved å etablere en organiseringsmodell som styrker både den faglige kompetansen og brukermedvirkningen i programvirksomheten. Man kan for eksempel etablere referansegrupper, eller tematisk rådgivende utvalg under programstyret. Modeller for organisering bør vurderes når det tegner seg klarere hvilket budsjettomfang programmet får. Ved oppstarten av programmet anbefales det imidlertid at et programstyre alene har ansvar for å implementere programmet.

For at Forskningsrådets samlede satsing på utdanningsforskning kan fremstå mest mulig helhetlig må det tidlig etableres et nært samarbeid mellom programstyret for *Utdanning 2020* og programstyret for *PraksisFoU*. Et helhetsperspektiv innebærer også at andre virkemidler i Forskningsrådet som finansierer utdanningsforskning skal sees i sammenheng med disse to programsatsingene, blant annet den frie prosjektstøtten som ivaretas av Divisjon for vitenskap.

Målsettingen om et helhetlig og koordinert ansvar for å bygge utdanningsforskning som forskningsområde, er allerede fulgt opp på den administrative siden. Det er etablert et utdanningsteam på tvers av Divisjon for store satsinger og Divisjon for vitenskap som sammen har ansvar for programsatsingene og andre relevante virkemidler.

8.2 Forskningsleder

Erfaringer fra driften av *KUL*, og fra *PraksisFoU*, tilsier at det kan være formålstjenlig å tilsette en forskningsleder eller forskningskoordinator på *Utdanning 2020*. Dette kan sikre en bedre oppfølging av forskningsprosjektene, styrke kontakten på tvers av prosjekter og bidra til mer effektiv formidlingsvirksomhet. Behovet for dette må imidlertid drøftes i programstyret i samråd med Forskningsrådets administrasjon, og sees i forhold til den administrative ressursen som er avsatt til programmet.

8.3 Kontakt med andre forskningsprogrammer

Det nye programmet må etablere samarbeid med *PraksisFoU*, og knytte kontakt med andre relevante forskningsprogrammer internasjonalt. Siden utdanning som tema krysser en rekke andre forskningsområder, for eksempel velferdsforskning, arbeidslivsforskning og migrasjonsforskning, eller kulturforskning og kjønnsforskning, vil det være av stor relevans og betydning at *Utdanning 2020* etablerer samarbeid med programmer som har ansvar for slike forskningstemaer. Samarbeidet kan for eksempel dreie seg om å arrangere felles seminarer, konferanser eller andre formidlingsaktiviteter.

8.4 Utlysning og søknadsbehandling

Fristen for søknader til programmet må følge Forskningsrådets gjeldende søknadsfrister og kunngjøres på nettsidene til Forskningsrådet. Tildeling av midler må skje i samsvar med Forskningsrådets etablerte ordninger for søknadsbehandling.

9 Tidsplan og finansiering

Programperioden for *Utdanning 2020* er 10 år (2009 – 2018).
Det skal foretas en midtveisevaluering av *Utdanning 2020* og evalueringen bør foreligge høsten 2013 slik at eventuell kursendring kan påvirke arbeidet de fem siste årene.

Målsettingene for det nye programmet er høye. Programmets ambisjon er å bidra til et betydelig løft for norsk utdanningsforskning. Dette fordrer budsjettrammer som gir handlingsrom for å gjennomføre tiltak som er nødvendige for å nå målene. Det anbefales at programmet får budsjettrammer som er tilpasset en gradvis vekst i programaktiviteten. Det bør unngås at man starter ut med så store budsjetter at midlene ikke kommer i omløp på tilfredsstillende måte, og det bør være mulighet til å gjennomføre flere utlysninger i løpet av 10-års perioden. Det vil være av stor betydning for en vellykket gjennomføring av programmet at det har en forutsigbar budsjettramme.

Planutvalget har vurdert budsjettbehovet ved å kostnadsestimere noen av tiltakene som foreslås. Fagområdet er til dels underforsket og programmet skal både fremme forskning av høy kvalitet, favne bredt og bidra med resultater som skal komme en stor sektor til gode. Programmet bør derfor gjennom hele perioden ha to til tre store integrerte prosjekter innenfor hvert temaområde. Med en kostnad på 5 millioner årlig per prosjekt vil dette beløpe seg til et budsjett på ca 40-60 millioner per år, avhengig av antall prosjekter som settes i gang. I tillegg er det behov for midler til forskningsprosjekter av mindre format, noe som anslagsvis vil kreve 10-15 millioner i året, postdoktorstipend (10 millioner kroner), nettverksmidler og eventuelt forskerskoler (2-3 millioner per år per forskerskole). I tillegg kommer utgifter til kunnskapsspredning, formidling og programdrift, samt evt. forskningsleder. Totalt vil dette summere seg opp til et budsjett på om lag 100 millioner per år når programmet er i full drift. Planutvalget anbefaler en gradvis opptrapping de første årene. Planutvalget har anslått finansieringsbehovene, men budsjettet for programmet må på ordinær måte fastsettes i forbindelse med Forskningsrådets årlige budsjettarbeid.

År	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Mill. kr.	30	60	100	100	100	100	100	100	100	100

10 Suksesskriterier, resultatmål og resultatindikatorer

Det blir programstyrets oppgave å spesifisere og følge opp resultatmål og resultatindikatorer for programmet gjennom årlige handlingsplaner. Følgende mål og indikatorer vil være sentrale:

Resultatmål 1: Høy vitenskapelig kvalitet
Programmet skal resultere i utdanningsforskning av internasjonal høy kvalitet.
Programmet skal utvikle fagmiljøer som er internasjonalt synlige og som tiltrekker seg dyktige utenlandske forskere.
Resultatindikatorer:
Antall publikasjoner i referee-baserte vitenskapelige tidsskrift.
Antall publikasjoner i andre vitenskapelige og/eller faglige tidsskrifter.
Antall fagbøker eller monografier.
Antall foredrag og/eller postere på internasjonale konferanser.

Resultatmål 2: Høy praksis og policyrelevans
Programmet skal bidra til utdanningsforskning som både er praksis- og policyrelevant og holder høy vitenskapelig kvalitet.
Resultatindikatorer:
Antall prosjekter som styrker kunnskapsgrunnlaget for politikkutforming, profesjonsutøvelse og utvikling av praksisfeltene.
Antall prosjekter innenfor hvert av forskningstemaene.
Antall prosjekter hvor flere fag- og forskningsmiljøer forsker på problemstillinger knyttet til utdanningssektoren og til grenseflatene mot andre sektorer, herunder arbeidslivet.

Resultatmål 3: Styrke forskerrekruttering
Programmet skal bidra til økt rekruttering både på doktorgradsnivå og postdoktornivå innenfor utdanningsforskning.
Resultatindikatorer:
Antall doktorgradsstipend finansiert av programmet.
Antall avlagte doktorgrader basert på finansiering av programmet.
Antall postdoktorprosjekt finansiert av programmet.
Kjønnsfordeling i antall forskerårsverk innenfor de to stipend-kategoriene.

Resultatmål 4: Øke andel forskere med toppkompetanse
Programmet skal bidra til at andelen professorer øker innenfor utdanningsforskningsfeltet, og innenfor utdanningsvitenskap.
Resultatindikatorer:
Antall forskere finansiert av programmet som har fått toppstilling i løpet av programperioden.

Resultatmål 5: Styrke utdanningsforskning som flerfaglig forskningsområde
Resultatindikatorer:
Antall prosjekter av tverrfaglig karakter.
Antall fag som er involvert i programmets prosjekter.

Resultatmål 6: Styrke nasjonalt samarbeid og arbeidsdeling
Resultatindikatorer:

Antall prosjekter som innebærer samarbeid på tvers av forskningsmiljøer.

Resultatmål 7: Styrke internasjonalt samarbeid

Programmet skal gjennom et mangfold av virkemidler bidra til internasjonalisering av norsk utdanningsforskning.

Resultatindikatorer:

Antall publikasjoner i internasjonale tidsskrift.

Antall utenlandsopphold for doktorgradsstipendiater, postdoktorstipendiater og fast ansatt forskerpersonale finansiert av programmet.

Antall gjesteforskere finansiert av programmet.

Antall internasjonale konferanser finansiert av programmet.

Resultatmål 8: God kommunikasjon med programmets målgrupper

Programmet vil ha en aktiv og bred formidlingsprofil.

Kommunikasjonstiltak må spesifiseres av programstyret i en egen handlingsplan for kunnskapsdeling og formidling.

Resultatindikatorer – eksempler:

Antall møter, seminarer og konferanser med ulike grupper brukere og forskere.

Antall formidlingstiltak rettet direkte mot forvaltningen.

Antall publikasjoner fra programmet med formål formidling.

Antall oppslag i mediene.

Bakgrunnsdokumenter:

- Norges forskningsråd (2004): *Norsk pedagogisk forskning. En evaluering av forskningen ved utvalgte universiteter og høgskoler.*
- Norges forskningsråd (2006): *En nasjonal strategi for norsk pedagogisk forskning. Oppfølgingsutvalgets anbefalinger etter Forskningsrådets evaluering i 2004.*
- NIFU STEP rapport 15/2007a: *Utdanningsforskning. Fagdepartementets sektoransvar.*
- NIFU STEP rapport 32/2007b: *Kartlegging av norsk utdanningsforskning.*
- NIFU STEP rapport 40/2007c: *Læringsutbytte i høyere utdanning.*
- Rambøll Management (2007): *Norsk utdanningsforskning – en systemutredning.*
- St.meld. nr. 20 (2004-2005): *Vilje til forskning.*
- St.meld. nr. 16 (2006-2007): *… og ingen sto igjen. Tidlig innsats for livslang læring*.
- St.meld. nr. 31 (2007-2008): *Kvalitet i skolen.*
- St.prp. nr. 1 (2008-2009).
- NOU 2008:3: *Sett under ett – Ny struktur i høyere utdanning* (Stjernø-utvalgets innstilling).
- Programplan (2003) og Sluttrapport (2008) fra *Kunnskap, utdanning og læring* (*KUL)*, Norges forskningsråd.
- Programplan for *Praksisrettet forsknings- og utviklingsarbeid i barnehage, grunnopplæring og lærerutdanning* (*PraksisFOU*), Norges forskningsråd, 2006.
- Informasjon om *Strategiske høyskoleprosjekter (SHP),* Norges forskningsråds nettsted.
- *Virkemidler for regional utvikling og innovasjon* (VRI-programmet), Norges forskningsråds nettsted.
- Programplan for *Program for velferdsforskning*, Norges forskningsråd.
- Forskningsrådets maler for programplanutforming og Retningslinjer for programarbeid.

Publikasjonen kan bestilles på
www.forskningsradet.no/publikasjoner

Norges forskningsråd
Stensberggata 26
Postboks 2700 St. Hanshaugen
N0-0131 Oslo

Telefon +47 22 03 70 00
Telefaks +47 22 03 70 01
post@forskningsradet.no
www.forskningsradet.no/utdanning

Utgiver:
© Norges forskningsråd
Norsk utdanningsforskning fram mot 2020
– UTDANNING2020

Omslagsdesign: Design et cetera AS
Foto: Shutterstock

Februar 2009

ISBN 978-82-12-02644-5 (trykk)
ISBN 978-82-12-02645-2 (pdf)